

Alueellinen kehitys Suomessa: tulotasoerot ja yritysten synty*

AKI KANGASHARJU

KTT, ekonomisti

Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos

Suomea on kehuttu Euroopan Japaniksi. Toisen Maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä maamme on noussut maailman rikkaimpien joukkoon. Mutta kuinka eri alueet ovat kehittyneet tässä nopeasti rikastuneessa maassa? Onko tulotason kasvu levittäytynyt tasaisesti kaikkialle Suomeen vai onko rikastuminen ollut vain joidenkin alueiden etuoikeus joidenkin muiden alueiden jäädessä kehityksen kelkasta? Nämä alueelliset kasvuerot ovat väitöskirjani päällimmäinen tutkimuskohde.

Mittaan kasvueroja väitöskirjassani äyrit per asukas -luvulla. Mittari kuvaa alueella tuotannosta saatua tuloa eikä ihmisten henkilökohtaista tuloa tai alueellisen tuotannon määrää. Aluejakona käytän Suomen 88 seutukuntaa, jotka on muodostettu suurelta osin työmarkkina- ja kaupankäyntialueista. Seutukunnat koos-

tuvat keskimäärin 5 kunnasta, joita on tällä hetkellä 452.

Väitöskirjani päätulos on, että asukasta kohti lasketut alueelliset tuloerot ovat selvästi supistuneet seutukuntien välillä, eli alueet ovat konvergoituneet toisiaan kohti. Esimerkiksi 1930-luvulla rikkaimman ja köyhimmän seutukunnan ero oli kymmenkertainen. Nyt 1990-luvulla se on enää kaksinkertainen. Tämä tarkoittaa, että köyhemmät seutukunnat ovat kasvaneet nopeammin kuin rikkaat.

Tarkastelen seuraavassa konvergenssin syitä ja muita konvergenssiin liittyviä aluekehityksen piirteitä melko yleisellä tasolla. Tarkoitus ei ole pitäytyä tiukasti väitöskirjan sisällön kuvailussa.

Konvergenssin syyt ja yhteys muihin aluekehityksen piirteisiin

* Lectio praecursoria Jyväskylän yliopistossa 11.7.1998. "Regional Economic Differences in Finland: Variations in Income Growth and Firm Formation", Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen julkaisu N:o 17, Helsinki 1998.

lueellisten tulotasoerojen pieneneminen on ollut seurausta ennen muuta rakennemuutoksesta ja sen aikaansaamasta muuttoliikkeestä. Rakennemuutoksessa maataloudesta vapautuva

työvoima hakeutui muille toimialoille. Tämä on edistänyt alue-erojen supistumista varsinkin silloin, kun maataloudesta vähenevä työvoima on siirtynyt korkeamman tuottavuuden toimialoille. Aina 1980-luvulle saakka alueellisesti tasaisen julkisen palveluverkon rakentaminen on myös luonut merkittävästi työtä ja hyvinvointia kaupunkeja alhaisemman tulotason maaseudulle. Myös varsinaisilla aluepoliittisilla toimilla on pienenetty alue-eroja, koska niillä edesautetaan tuotantotoimintaa kehitysalueilla.

Rakennemuutos edistää myös muuttoliikettä kaupunkeihin, koska maataloudesta vapautuva työvoima löytää paremmin töitä kaupungeista kuin maaseudulta. Päinvastoin kuin asukasta kohti lasketut alueelliset tulotasot, väestökehitys osoittaa selvää alue-erojen kasvua, eli väestön keskittymistä. Tämä väestön keskittyminen on pienentänyt tulotaso-eroja, koska muuttoliikkeen suunta on ollut köyhemmiltä maaseutualueilta rikkaammille kaupunkialueille ja muuttajat ovat tyypillisesti nuoria ja pienituloisia opiskelijoita.

Tahdon korostaa tätä yhteyttä konvergenssin ja muuttoliikkeen välillä, koska alueellinen keskittyminen on kaikkialla maailmassa, ellei keskeisin niin ainakin, yksi keskeisimmistä alueellisen kehityksen haasteista.

Tämä tuotannon ja väestön sijoittuminen on perinteisesti ollut myös aluetaloustieteen keskeisimpiä tutkimuskohteita. "Miksi tuotanto sijoittuu tietyille alueille ja miksi se houkuttelee ympärilleen muuta tuotantoa ja väestöä?", on esimerkki tyypillisestä aluetaloustieteen tutkimusongelmasta. Näin ollen saamani konvergenssitulos selittyy osaltaan keskeisellä alueellisella kehityksellä, mikä on askarruttanut aluetaloustieteilijöitä jo hyvin pitkään.

Väestön ja tuotannon keskittymisen syyt

Aluetaloustiede on suoraan tai epäsuorasti selittänyt tuotannon keskittymisen mittakaavatuotoilla jo vuosisadan vaihteesta lähtien. Nyt 1990-luvulla myös yleinen taloustiede aluetaloustieteen ohella on kiinnostunut näistä sijaintikysymyksistä. Tämä johtuu siitä, että yleisessä taloustieteessä on ryhdytty matemaattisesti mallintamaan kasvavia mittakaavatuottoja. Yleisessä taloustieteessä kasvavien tuottojen malleja tehtiin ensin toimialan taloustieteessä, sitten ne levisivät kansainvälisen talouden teoretisointiin. 1980-luvulla ne ilmestyivät ns. uuteen kasvuteoriaan.

Kerratkaamme nyt syyt jotka teorian mukaan saavat aikaan tuotannon, työpaikkojen ja väestön keskittymistä. Keskeisessä roolissa ovat siis suurtuotannon edut eli mittakaavatuotot, mutta lisäksi tuotantolaitosten rakentamis- ja kiinteä kustannukset sekä kuljetuskustannukset vaikuttavat keskittymiseen.

Talouden rakennemuutoksessa työpaikat vähenevät maahan sidotusta maataloudesta ja lisääntyvät ensin jalostuksessa ja sittemmin palvelualoilla. Teollisuuden ja palvelun tuotanto ja työpaikat keskittyvät useasta syystä. Tärkeimpänä syynä ovat suurtuotannon edut ja toimipaikkojen kiinteät kustannukset. Jos niitä ei olisi, tuotanto ja työpaikat olisivat hajallaan siellä missä ihmiset sattuvat asumaan, koska silloin ei syntyisi kuljetuskustannuksia. Suur- tuotannosta kuitenkin on enemmän etua ja toimipaikkojen rakentamisesta aiheutuu suurempia kustannuksia kuin kuljetuksesta. Tämän vuoksi tuotanto alkoi keskittyä teollisuusyhteiskunnan muodostuessa. Tuotantotoiminta houkuttelee alueelle välituotteiden tuottajia ja työvoimaa, minkä vuoksi alueen markkinat kasvavat lisää, mikä jälleen houkuttelee lisää tuotantoa alueelle. Toisin sanoen kaupungit

syntyvät itseään ruokkivan prosessin tuloksena. Liikenneyhteyksien parantuessa tuotannon keskittyminen kiihtyi, koska suurtuotannon etuja käyttämällä tehdyt tuotteet saatiin markkinoille entistä edullisemmin. Tämän vuoksi voitiin tehdä entistä suurempia tuotantolaitoksia. On myös osoitettu, että kaupungistuminen on yhteydessä työnjaon edistymiseen ja teknologian nopeampaan leviämiseen. Nämä parantavat tehokkuutta ja kilpailukykyä ja siten edistävät tuotannon kasvun kautta keskittymistä. Toisin sanoen pitkällä aikavälillä tuotannon alueellinen keskittyminen on tehostanut talouden toimintaa.

Minne sitten tuotanto syntyi ja sijoittui aluksi? Ehkä tärkeimpänä kriteerinä mainitaan olemassa olevat markkinat. Muita tekijöitä ovat esimerkiksi raaka-aineiden sijainti ja sattuma.

Onko keskittyminen kuitenkaan pelkästään hyvä asia?

Väestön ja tuotannon keskittyminen eli muuttoliike on 1970-luvun tasolla. Erityispiirteenä vuodesta 1993 kiihtyneessä muuttoliikkeessä on sen aikaisempaa selvempi suuntautuminen vain suurimmille kaupunkiseuduille. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että jopa monet maakuntakeskukset ovat tällä hetkellä muuttotappio-alueita.

Varsinkin lyhyellä aikavälillä nopeasti kiihtyvällä väestön ja tuotannon keskittymisellä on luonnollisesti myös kustannuksensa. Suurimmat kustannukset aiheutuvat siitä, että muuttovoittoalueiden väestönkasvu aiheuttaa paineita koko alueen infrastruktuurille. Asuntoja, päivähoitopaikkoja ja kouluja on rakennettava lisää, liikenne lisääntyy ja ruuhkautuu ym. Samaan aikaan muuttotappioalueilla olemassa oleva perusrakenne jää vajaakäyttöön. Tämä epäsuhta on muuttoliikkeen aiheuttama siirtymäkustan-

nus. Voidaankin kysyä, kuinka nopea muuttoliike olisi kansantaloudellisesti järkevää, jotta infrastruktuuritarjonnan epäsuhta ei nousisi liian suureksi.

Kaupungistumisella, kun se etenee tarpeeksi pitkälle, on myös muita pidemmän aikavälin haittoja. Näitä ovat esimerkiksi maaseutua korkeammat kustannukset, saastuminen, rikollisuus, ruuhkaisuus ym.

Pitäisikö siis keskittymistä hidastaa vai nopeuttaa? Puhtaasti taloustieteellisesti ajatellen keskittyminen on hyvä asia, mutta myös keskittymisen hidastamisella on vahvat argumentit puolellaan.

Ottamatta lopullista kantaa tässä yhteydessä siihen, pitäisikö keskittymiskehitystä hidastaa vai nopeuttaa tarkastelen seuraavaksi, miten sitä voisi hidastaa, jos haluaisi.

Yritysten synty ja taloudellinen kehitys

Uudet yritykset eli yritysten synty on yksi viime aikoina yleisesti ehdotettu lääke sekä koko kansantalouden että alueellisiin kehitysongelmiin. Koska julkisen sektorin ja suuryritysten työllistävyys on vähentynyt, on jäljelle jäämässä itsensä ja muidenkin työllistäminen omassa yrityksessä. Tämän vuoksi yrittäjyyden arvostus on kohonnut viime vuosina voimakkaasti.

Uudet yritykset tukevat koko kansantalouden kehitystä varsinkin silloin, kun ne ovat kasvuhakuisia ja syntyvät toimialoille, jotka ovat elinkaarensa alku- ja laajentumisvaiheessa. Tällainen toimiala on esimerkiksi elektroniikka-ala. Näille toimialoille on tyypillistä, että yritykset syntyvät lähekkäin em. keskittymisetujen vuoksi. Tämä kehitys saa aikaan luonnollisesti alueellista divergenssiä, koska muutamaiset alueet kasvavat nopeasti tuoreiden toimialojen ansiosta.

Elinkaarensa loppuvaiheessa olevat toimi-

alat saavat aikaan alueellista konvergenssia, koska silloin innovaatiot ovat vähäisiä, ja lokalisaatio- ja agglomeraatioetujen tilalle tulee kustannustehokkuus mm. alhaisten työvoima- ja toimipaikkakustannusten muodossa. Tällöin yrityksiä syntyy, kasvaa ja siirtyy halvemmille alueille, jotka ovat yleensä myös alhaisemman tulo- ja tuotantotason alueita.

Aluetaloudellisen kehityksen kannalta uudet yritykset tukevat konvergenssia siis silloin, kun ne syntyvät ja kasvavat alueilla, joita luonnehtii alhainen tulotaso, muuttotappio ja maaseutumaaisuus. Tällaiset yritykset luovat työpaikkoja ja vaurautta ja siten edesauttavat köyhempien alueiden konvergoitumista rikkaampia kohti. Uusien yritysten synty voi toisaalta hidastaa konvergenssia, jos uudet yritykset eivät ole kasvuhakuisia, vaan itsensä työllistämisen ja pienimuotoisuuden motivoimana perustettuja. Tällöin uudet yritykset antavat syyn olla muuttamatta korkeamman tulotason keskusalueille.

Mikä saa aikaan yritysten syntyä?

Tämän väitöstutkimuksen mukaan alueen pienyritysvaltaisuus selittää aluepiirteistä parhaiten uusien yritysten syntyä. Samoin havaitsin, että kysynnän kasvulla on positiivinen vaikutus yritysten syntyyn. Myös yrityskuolemat vähentävät jatkossa yritysten syntyä aluetasolla, kun taas yrityssyntyillä ei ollut samanlaista vaikutusta yrityskuolemiin.

Tulokset tarkoittavat, että heikosti kehittyneillä alueilla pitäisi saada aikaan itsensä työllistämisen innostus ja perinne. Näin esimerkiksi koulutuksella ja asennekasvatuksella aikaansaatu innostus ja perinne saisi aikaan itseään ruokkivan prosessin, koska pienyritysvaltaisuus saa aikaan uutta yritystoimintaa.

Toisaalta kysynnän vaikutus yritysten syntyyn tarkoittaa, että muuttotappioalueilla pai-

kallisen kysynnän väheneminen asettaa rajat itsensä työllistämisen kannattavuudelle. Niinpä muuttotappioalueiden yrityksiä tulisi kannustaa markkina-alueensa laajentamiseen oman alueensa ulkopuolelle. Näin kysynnän väheneminen omalla alueella ei ajaisi yritystä vaikeuksiin.

Pelkästään yritysten synty ei tietenkään riitä nostamaan alueiden tulo- ja tuotantotasoa, vaan yrityksillä pitäisi olla kasvuhakuisuutta. Aina-kin yritykset pitäisi saada pysymään hengissä, koska tämän väitöksen yhden tuloksen mukaan yrityskuolemat saavat aikaan negatiivista kierreä seutukunnissa vähentäen yrityssyntyä jatkossa.

Väitöksen tulosten perusteella harvaan asutun seutukunnissa (väestötiheydellä mitattuna) ei näyttäisi syntyvän systemaattisesti vähemmän yrityksiä kuin kaupunkimaisemmissa seutukunnissa, kun yritysten synty suhteutetaan väestöön, työpaikkojen tai toimipaikkojen määrään. Tosin maakuntatasolla eroja jonkin verran näkyy: Kainuu on yrityspassiivisinta ja Uusimaa yritysaktiivisinta aluetta.

Seutukuntatasolla näyttää siis siltä, että kehitysongelmien takana ei niinkään ole yritysten synty vaan niiden kasvu. Maaseutumaisten seutukuntien yritykset eivät tarjoa tarpeeksi uusia työpaikkoja, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että väestöä muuttaa koko ajan keskusseuduille.

Lopuksi

Olen pyrkinyt tuomaan esille kaksi merkittävää aluekehityksen piirrettä. Toisaalta alueellinen tulo- ja tuotantotaso asukasta kohti laskettuna on samanlaistunut. Toisaalta väestön määrä, työpaikat ja tuotannon määrä on erilaistunut siten, että ne ovat keskittyneet.

Tulevaisuuden Suomessa hyvinvointimme luodaan yhä harvemmissä ja suuremmissa kes-

kuksissa. Uusien yritysten synty on niiden alueiden toivona, joita uhkaa jääminen tästä keskittymisestä syrjään. Näiden yritysten pitäisi lisäksi kasvaa, jotta ne loisivat työpaikkoja. Tällöin parhaimpana vaihtoehtona ovat toimialat, jotka ovat elinkaarensa alkuvaiheessa.

Aluerakenteemme on käymässä yhä keskittymmäksi. Se, jääkö suurten ikäluokkien kuoltua syrjäisimpien alueiden raiteille yhtään savua, jää nähtäväksi.